

11.SINIF TARİH DERS

İBRAHİM KARTLAR

İBRAHİM KARTLAR
TARİH ÖĞRETMENİ

II.ÜNİTE

DEĞİŞİM ÇAĞINDA AVRUPA VE OSMANLI

- YENİ ÇAĞ AVRUPASI'NDA MEYDANA GELEN GELİŞMELER
- OSMANLI SOSYO-EKONOMİK YAPISINDA DEĞİŞİKLİKLER
- OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇÖZÜLMEMEYE KARŞI ÖNLEMLER

NELER ÖĞRENECEĞİZ...

- Rönesans ve reform hareketleri
- Aydınlanma düşüncesi
- Hümanizm, rasyonalizm, merkantilizm ve sekülerleşmenin Avrupa'da ortaya çıkışı
- Ateşli silahların gelişmesi ve piyade sınıfının önem kazanması
- Osmanlı Devleti'nin verdiği kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesi
- Osmanlı Devleti'nde vergi ve toprak sistemi (iltizam ve malikâne)
- Celâli, Suhte ve Yeniçeri isyanları
- Islahat layihaları (raporları) ile ekber ve erşed sistemi
- Yeni gemi türlerinin yapılması
- Lale Devri'nde getirilen yenilikler
- Osmanlı Devleti'ne matbaanın gelişi Yeni Çağ'da ilim ve irfan anlayışı

KAVRAMLAR © Merkantilizm, Layiha, Rönesans, Kapitülasyon, Rasyonalizm, Sekülerleşme, Malikâne, Hümanizm, İrfan, Reform, İltizam, Lale Devri

ORTAÇAĞ'DA AVRUPA

KİLİSE VE PAPALIK

Batı Roma İmparatorluğu, Kavimler Göçü sonrasında yıkılınca Antik Çağ kültürü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. "Kilise", Avrupa'da Eski Dünya'nın yıkıntıları içinde Antik Çağ'ın kültür değerlerini ele alıp kurtarmıştı.

Özellikle Hristiyanlık dini içerisinde yer alan Katolik (ROMA) ve Ortodoks (İSTANBUL) mezhepleri Antik Çağ kültürünün yaşatılması noktasında yeni nesilleri kendi düşünce eksenleri çerçevesinde eğitmişlerdir. Kilise Eğitim-Öğretim faaliyetlerin tek merkezi haline gelmiştir. Kilise, serbest düşünmenin önünde bir engel oluşturarak kendi ürettiği bilgiyi halka yaymış, bunun dışındakileri reddederek engellemiştir.

Avrupa'da toplum iki sınıfa bölünmüştü: Dini kullanarak oluşturulan sosyo-ekonomik yapıda ruhban ve aristokratların oluşturduğu birinci sınıf insanlar ve yoksul halkın oluşturduğu ikinci sınıf insanlar. Soylular ve rahipler maddi ve manevi açıdan halkı sömürmekteydiler. Halk tabakasının kendini geliştirip değiştirebileceği bütün alanlar kapatılmıştı.

KİLİSE = DİNİ GÜÇ + SİYASİ GÜÇ

Ortaçağ'da Katolik Kilisesi siyasal, dinsel ve ekonomik alanlarda güçlenmiştir. Katolik Kilisesi'nin güçlenmesinde;

- Papa'nın Avrupa krallarına taç giydirerek krallıklarını onaylaması
 - Siyasal yapının parçalanması
 - Skolastik düşüncenin yaygınlaşması
 - Kilisenin kişileri dinden çıkarma (**aforo**), bir bölgede yaşayanları dinsel faaliyetlerden men etme (**enterdi**) ve para karşılığında günah çıkarma, cennetten yer satma (**endülüjans**) yetkileri bulunması etkili olmuştur.
- Ortaçağ'da kurulan devletlerin bir çoğunda hükümdarlar egemenliklerini dine dayandırmışlardır. Ortaya çıkan laik olmayan devlet anlayışında din adamları devlet yönetiminde etkili olmuşlardır.

Kilise'nin Zayıflaması

- Rönesans ve Reform ile başlayan Aydınlanma süreci

Rönesans ile birlikte Özgür düşüncenin temeli atıldı. Avrupa ülkelerinde bilim, sanat, edebiyat alanlarında yeni bir dünya görüşü ortaya çıktı. Bu görüşle birlikte skolastik düşünce terk edildi. Deney ve gözleme dayanan pozitif düşünce bu sayede ortaya çıktı.

Reform ile birlikte eğitim, kilisenin etkisinden çıkartılarak laikleştirildi. Bu sayede bilimsel alanda skolastik düşüncenin etkisini yitirmesiyle bilimsel çalışmalar hız kazandı.

FEDOALİTE

Feodalite; siyasal ve askerî gücü elinde bulunduran, toprağın mülkiyetine veya imtiyazına sahip olan bir senyörler (derebeyler) ile bu sınıfa bağımlı köleler sınıfının oluşturduğu idari düzendir. Bu düzenin kuruluşuyla Avrupa'da siyasal birlik bozulmuş, küçük yönetim birimleri ortaya çıkmıştır. Avrupa'da halk; soylular, rahipler, burjuvalar ve köylüler diye sınıflara ayrılmıştır.

FEODALİTE= SİYASİ GÜÇ + ASKERİ GÜÇ

Feodalite Rejiminin Özellikleri

- Feodalite rejimin kurulmasından sonra Avrupa'da siyasal birlik bozulmuş, küçük yönetim birimleri ortaya çıkmıştır. Derebeylik yönetimi, IX. yüzyılda Fransa'dan bütün Avrupa'ya yayılmış ve bütün Ortaçağ boyunca devam etmiştir.

■ Feodalite rejiminde, halk arasında eşitlik yoktu. Avrupa’da halk; soylular, rahipler, burjuvalar ve köylüler diye sınıflara ayrılmıştır. Bu nedenle Ortaçağ’da Avrupa’da sosyal adalet sağlanamamıştır.

SOYLULAR VE RAHİPLER	BURJUVAZİ VE KÖYLÜLER
➤ Siyasi alanda söz sahibidirler.	➤ Siyasi alanda söz sahibi değildirler.
➤ Vergi vermezler.	➤ Vergi verirler.

NOT= Ortaçağ’da Avrupa’da Soylular, Rahipler ve Köylüler olmak üzere üç sınıf vardı. Özellikle Coğrafi Keşifler ticaretle ilgilenen zengin bir sınıfın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu da Avrupa’da yeni bir sınıfın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu orta sınıf **BURJUVAZİ** olmuştur. Bu sınıf ile birlikte özellikle Soylular ve Rahiplere karşı yeni bir denge unsuru meydana gelmiştir. Feodalite ve Kilise zayıfladıkça Burjuvazi aşırı güç kazanarak Merkezi krallıkların güçlenmesini sağlamıştır.

FRANSIZ İHTİLALİNE NEDEN OLAN GELİŞMELERDEN BİR TANESİ DE TOPLUMSAL ADALETSİZLİK VE EŞİTSİZLİK OLMUŞTUR.

■ Toprakların mülkiyeti soyluların elinde toplanmıştır. Ortaçağ’da kapalı bir ekonomik politika izlendiği için halk sermaye birikimine sahip olamamıştır.

Feodalite Rejiminin Zayıflaması

Derebeylerinin zayıflamasında;

- Haçlı Seferleri sırasında derebeylerin ölmesi veya ordularını kaybetmesi
- Barutun ateşli silahlarda kullanılmaya başlanması
- Avrupa’da sürekli orduların kurulması
- Yeniçağ başlarında Coğrafi Keşiflerin yapılmasından sonra ticaretin gelişmesi ve tarımsal faaliyetlerin gerilemesi
- Papa ile krallar arasındaki mücadelenin krallar lehine sonuçlanması gibi gelişmeler etkili olmuştur.

HÜMANİST VE RASYONALİST FELSEFELER

Hümanizm

Rönesans’ın başlamasında en etkili olan düşünce akımıdır.

Hümanizm, insanı değer kabul eden, onu her şeyin ölçütü olarak tanımlayan, insanın doğasını, yeteneklerini, sınırlarını veya ilgilerini konu edinen bir felsefi akımdır. Hümanizm, edebiyat, bilim, sanat alanlarında ortaya çıkmıştı. Hümanizm, insana gerçek değerini kazandırma çabasını içinde barındırılmıştı.

Rasyonalizm

Rasyonalizm, (akılcılık) gerçeklerle ilgisi kopmuş birtakım dogmatik düşünce kalıplarının içine hapsolmeden, sorunlara akla, mantığa ve gerçeğe uygun çözümler aramak demektir. Rasyonel düşünce zamanla eğitim alanında da kendini göstermişti. Böylece Kilise'nin elinde olan eğitim görevi Kiliseden soyutlandırılmıştır.

NEWTONCU FİZİK VE BİLİM DEVRİMİ

Avrupa'da Rönesans ve Reform ile skolastik düşünce yerini özgür ve modern düşünceye bırakırken akıl ön plana çıkmaya başladı. Bu sayede modern bilimin temelleri atıldı. Teknik alanda önemli gelişmeler yaşandı. Bu dönem Akıl Çağı olarak nitelendirildi.

Orta Çağ boyunca Katolik Kilisesi Dünya'nın evrenin merkezi olduğu düşüncesini benimsemişti. Bilim Devrimi ile birlikte Güneş merkezli bir evren sisteminin varlığı kabul edildi. Astronomi başta olmak üzere diğer bilim dallarında ilerleme devam etti.

Newton'ın evreni kontrol eden mekanik kuvvetler analizi Kopernik'in, Kepler'in ve Galileo'nun buluşlarını doğruladı. Bu dönemde birçok araştırma sahasının açılmasının yanı sıra, farklı bilim dallarının temelleri atıldı. Newton, çağdaş anlamda bilimi kuran ve bilimsel düşünüşün en gelişmiş örneğini ortaya koyan bir bilim insanıydı.

Kopernik, Kepler, Galileo ve Newton ile başlayan bilim alanındaki ilerlemeler Avrupa'da sanayinin hızla gelişmesine katkı sağlamıştır. Bir sonraki Yüzyıl içerisinde gerçekleşecek olan Sanayi İnkılabının zeminini hazırlamıştır.

SEKÜLERLEŞME

Sekülerizm, dinî olanın karşıtı anlamına gelmektedir.

Sekülerizmde insan aklının dinî bağlardan ayrılması ve dinin bir vicdan meselesi hâline getirilmesi istenmiştir.

Din, kamu hayatından giderek ayrıştırılmış, kişiye özel hâle getirilerek manevi dünyanın inşasına kaydırılmıştır. Böylece Batı'da din sosyal önemini de yitirmiştir.

DEVLETLER ARASI İLİŞKİLERDE SEKÜLERLEŞME

PAPA = DİNİ LİDER

İMPARATOR = SİYASİ LİDER

Ortaçağ Avrupasında Kilise'nin gücü dini gücün ötesine giderek siyasi gücü de kapsamış ve Avrupa'da meydana gelen olayların en belirleyici etkeni olmuştur. Avrupa'da meydana gelen olayların nedenleri dinsel bağlamda ele alınmış ve devletler kendisini bu durumdan soyutlayamamıştır. Din toplumlar üzerinde de farklı algılanmıştır. Özellikle mezhepsel noktada.

Bu durum devletler içerisinde ulusallaşmayı geciktirmiş, ortak bir dil, ortak bir kültür oluşmasını da engellemiştir.

Rönesans ve özellikle Reform ile birlikte durum değişmeye başlamıştır. Westphalia sonrası devletler arasında sekülerleşme başlamıştır.

Westphalia Barışı ile Avrupa da millî ve dinî inançlara saygı gösterilmesi, Katolik ve Protestan prenslerin eşit kabul edilmesi ve dinî azınlıkların koruması esasları kabul edildi. Westphalia Barışı, Avrupa'yı dinî ve siyasi anlamda denge sistemine dayandırmak amacıyla yapılan ilk konferanstır. Bundan böyle imparatorluklar yerini ulusal krallıklara ve ulus devletlere bırakıyordu. Dinde, meydana gelen yenileşme hareketleri dinî düşüncenin giderek geriletilmesi ve aydınlanmada kuruculuk ve egemenlik gücünün kaybedilmesiyle sonuçlanmıştır.

MERKANTİLİZM VE BURJUVA SINIFI

Merkantilizm

Merkantilizm, bir ülkenin zenginliğini, sahip olduğu altın ve gümüş gibi değerlere bağlayan, bu madenlerin dış pazarda satımını arttıran iç pazarda satımını engelleyen ekonomik doktrindir. Diğer bir ifadeyle "merkantilizm, bir milletin ekonomik gücünü ve zenginliğini en üst düzeye çıkarmak amacıyla güden ekonomi modeli"dir. XVI ve XVII. yüzyılda Avrupa ülkelerinin ticaret politikalarının temelini merkantilizm oluşturmuştur.

Merkantilist anlayış, Coğrafi Keşifler sonrasında Avrupa'da ortaya çıkmıştır. İç ve dış ticarete önem veren Avrupalıların yeni ticaret yolları bulmalarında ve sömürgecilik yarışına girmelerinde merkantilist anlayış ön plandadır. Coğrafi Keşifler ile ticarete gittikçe zenginleşen burjuva sınıfı doğdu. Bu sınıf sonraki yüzyıllarda Avrupa siyasetinde önemli rol oynadı. Feodal sistemin çöküşüyle özerkliği elinde bulunduran şehirlerde yaşayan burjuva sınıfı, yönetimde ve ticarete söz sahibi oldu.

Kırdan Kente Göç

Ateşli Silahlar ve Yeni Gemi Türleri

Orta Çağ Avrupası'nda savaşların kaderini ise zorlu kale kuşatmaları belirlemekteydi.

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ateşli silahların etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması Avrupa'da Askerî Devrim'in başlangıcı oldu. Ateşli silahların icadıyla küçük prenslikler ve şehir devletlerinin en büyük dayanağı olan Orta Çağ kale surları aşılabilir hâle geldi. Bu olay feodaliteyi zayıflattı ve sonuçta Fransa, İngiltere, İspanya gibi merkezî devletler küçük prensliklere karşı avantaj sağladı.

Hafif silahlı piyadelerin ön plana çıkması

Batı'nın yükselişinde bilim, sanat ve düşünce alanında gerçekleşen gelişmelerden ziyade ortaya çıkan Askerî Devrim'in önemli katkısı oldu. Sömürgecilik çağının yaşanmasında Batı'nın askerî gücü etkilidir. Bu başarılar sayesinde Avrupa orduları güçlenmeye başladı.

XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Avrupa'da Düşünce Alanında Değişimler

Aydınlanma düşüncesi ile Avrupa'daki bilimsel, sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmelere öncülük eden bazı düşünürler orta sınıfın yükselmesini etkilemiştir.

Bu düşünürler ve fikirleri:

COPERNİCUS (1473-1543)

Antik ve Orta Çağ ilminin evrenle ilgili yaklaşımlarının yanlış olduğunu iddia eden Polonyalı din adamı, matematikçi ve astronom Kopernik, Dünya'nın Güneş'in etrafında döndüğü tezinin öncülüğünü yapmıştır.

Kopernik, evrenin Güneş merkezli olduğunu ve Dünya'nın döndüğünü bilimsel temellere oturtmuştur. Buna göre Dünya değil de Güneş evrenin merkezinde yer almaktadır. Dünya'nın ve bütün gezegenlerin kendi ve Güneş etrafında döndükleri fikrini ileri sürmüştür.

THOMAS MORE (1478-1535)

Thomas More, Sanayi Devrimi'nden çok sonra uygulamaya koyulan kadın erkek eşitliği, çalışma saatlerinin sınırlandırılması, temel eğitimin genel, parasız ve zorunlu olması, sağlık hizmetlerinin devletçe yerine getirilmesi, yaşlıların ve düşkünlerin devletçe gözetilmesi gibi görüşlerin öncüsü sayılır.

Sanayi kapitalistlerinin bir bölümünün daha önceleri büyük çiftçiler olduğunu, bunların varlık kazanabilmeleri için ise başkalarının topraksızlaştırıldığını ifade etmiş ve topraksızlaştırılan bu çiftçiler kente göç ettikten sonra işsizlik, açlık ve çeşitli suçlar baş göstermiştir. Toplumsal karışıklıkların temelinde eski feodal toprak düzeninin bozulduğu bulunmaktadır.

More açısından yönetici, seçimle işbaşına gelmeli ve görevini kötüye kullanmadığı sürece işbaşında kalmalıdır.

MACHİAVELLİ (1469-1527)

Makyevalizm

****** AMAÇ İÇİN ARACIN MEŞRULAŞTIRILMASI ******

Machiavelli'ye göre devletler arası ilişkilerde devlet, amacına ulaşmak için her yolu deneyerek sınırları içinde ve dışında güç kullanmalı ve hukuk dışı kurallara başvurmalıdır. Hukuka başvurmada devletin çıkarı gözetilmelidir. Devletler arası sorunların çözümünde yalan dolan yetmez ise tek çözüm yolu savaştır.

Machiavelli'ye göre hükümdar kendisini erdemli bir kişi olarak tanıtmalıdır ama gerektiğinde hiç de öyle davranmamalıdır. Din için de aynı durum söz konusudur. Hükümdar dindar bir kişi gibi gözükmelidir ama dinin buyruklarını belirtilen amaçlar uğruna çiğneyebilecek kişilikte olmalıdır. Dinin toplumu bir arada tutan işlevi olmasından dolayı hükümdar kendisini, gerçekte öyle olmasa bile dindar bir kişi olarak göstermelidir. Paralı askerler yerine yurttaşlardan kurulu düzenli bir ordu kurulmalı, askerler eğitilmiş ve disiplinli olmalıdır.

JEAN JACQUES ROUSSEAU (1712-1778)

Tüm sorunlarının kaynağının sebebinin özel mülkiyet fikrinin ortaya çıkmasına bağlamıştır. Mülkiyetin ortaya çıkması ile sınıf kavgası baş göstermiş, siyasal iktidar da bu sınıf savaşının bir sonucu olarak biçimlenmiştir.

Rousseau "**Toplum Sözleşmesi**" adlı eserinde toplum düzeninin sözleşmelere dayandığını vurgulamakta ve devleti yüceltmektedir. Toplum sözleşmesi ile oluşan devlet, egemen güçtür. Egemenlik bölünemez. Bu nedenle de kuvvetler ayrılığı ilkesi kabul edilemez. Rousseau, çoğunluğun iktidarından yanadır. Fransız İhtilali ile birlikte toplumda düzenin sağlanması için devlet otoritesini savunmuştur. Devlet otoritesine karşı çıkan bütün hareketleri ve destekçilerini halk düşmanı olarak görmüştür.

Fikirleri ile Fransız İhtilalinin öncülerinden olmuştur.

OSMANLI SOSYO-EKONOMİK YAPISINDA DEĞİŞİKLİKLER

➤ Merkantalist sistemin Osmanlı Ekonomisine olumsuz etkisi

XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da merkantilizmin etkisiyle önemli miktarda değerli madenlerin birikimi yapıldı. Bol miktarda gümüş paranın kullanımı, gümüşün bolluğu fiyatların yükselmesine ve gelirin düşmesine neden oldu. Bu gelişmeler Osmanlı ekonomisinde paraya değer kaybetti. Bu durum enflasyonun yaşanmasına neden oldu.

Enflasyona rağmen maaşlar, aynı akçe miktarıyla ödendi. Devletten maaş alanlar, eskisine oranla gelirlerinin yarısını kaybetmiş oldular.

➤ Avrupa'da Askeri alanda hafif silahlı piyadelerin öneminin artması ile Tımarlı Sipahilerin önem kaybederek Yeniçerilerin öneminin ve sayılarının artması

Ateşli silahlarla donatılmış klasik sipahiler, savaşlarda etkili olamıyorlardı. Çözüm olarak sayı itibarıyla az olan kapıkulu askerlerinin sayısı birkaç kat artırıldı ve ateşli silahlarla donatıldı. Bu askerlere ulufe ve bahşişlerin ödenmesi devlet ekonomisine büyük bir yük getirdi.

➤ Coğrafi Keşifler ile ticaretin okyanuslara kayması

Ticaret yollarının değişmesi nedeniyle Osmanlı şehirleri ve ekonomisi büyük zarar gördü. Böylece söz konusu güzergâhta para kullanımını geriledi.

- **Celali İsyancıları'nın Ekonomik yapıyı olumsuz etkilemesi**

ALINAN TEDBİRLER

- **Darphanelerde çeşitli miktarda ve oranlarda sikkeler (para) bastırıldı.**
- **Saraya ait altın ve gümüş içeren değerli eşyalar da darphanede eritilerek paraya çevrildi,**
- **Maden ocakları yeniden faaliyete geçirilip işletmeye açıldı.**

Tüm bu tedbirlere rağmen ordunun askerî harcamaları karşılanamadı. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı para politikası yeniden düzenlendi. Devlet, savaşın yol açtığı kıtlık ve enflasyonu engellemek için geleneksel fiyat düzenlemesi olarak bilinen **narh sistemine** uygun olarak fiyatların kontrolünü sağladı.

Narh Sistemi: Yiyecek ve diğer tüketim mallarına konulan fiyat sınırı, sınırlandırma ve fiyatı sabit tutmadır. Esnaf ve zanaatkarların kâr oranlarını devlet ve Lonca Teşkilatı birlikte tespit ediyordu.

AVRUPA'NIN EKONOMİ DE İLERLEMESİ VE OSMANLI

Sanayi İnkılabı ile Avrupa'nın ilerleyişi karşısında Osmanlı Devleti Kapitülasyonları artırma yoluna giderek Fransızlara verilen Kapitülasyonları sürekli hale getirmiştir. (1740)

Yüzyılın sonlarına doğru büyümekte ve yayılmakta olan sömürgecilik, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve politik olarak Batı Avrupa'ya bağlanmasına sebep oldu. Avrupa devletleri imtiyazlarını korumak ve genişletmek için Osmanlı Devleti'ne karşı baskılarını arttırdı.

OSMANLI ORDUSUNUN FİNANSI İÇİN ALINAN TEDBİRLER

Ekonomi de yaşanan olumsuzluklar ve Avrupa'da meydana gelen Askeri Devrim Osmanlı Ordusunu da olumsuz yönde etkilemiştir.

Yeni Çağ'da merkantilist ekonomi modelinin etkisiyle Osmanlı Devleti'nin toprak düzeninde ve savaş yapısında birtakım dönüşümler yaşandı.

Avrupa'da ihracat önemli iken Osmanlı Devletinde ise önemli olan iç pazarın ihtiyaçlarının karşılanmasıydı bu da Devletin İthalata sürekli bir şekilde yönelmesine sebep oldu.

Bunun sonucunda da Avrupalıların malları zamanla Osmanlı pazarlarını doldurmaya başladı. Esnaf sınıfının iş yapamaz hâle gelmesi, sosyo-ekonomik yapının bozulmasına neden oldu.

Tımar sisteminin etkinliğini kaybetmesi hem askeri hem de ekonomik anlamda devleti olumsuz yönde etkilemiş bunun sonucunda maaşlarını direk hazineden alan Yeniçerilerin sayısının artmasına sebep olmuştur.

Bunun yanında sekban, sarıca ve levent gibi ücretli asker alımları artırıldı.

Toprak düzeninde de yeni gelişmeleri ortaya çıktı. İltizam ve malikâne sistemine geçilerek toprak düzeninde özelleştirmelere gidildi.

İLTİZAM

İltizam, Osmanlı devleti vergilerin bir bölümünün belli bir bedel karşılığında devlet tarafından kişilere devredilerek peşin olarak o kişiden ücret almasıdır.

Bir başka açıklama ile devlet bir bölgenin toprağının vergi toplama işini ihaleye çıkarır. Burada amaç en fazla vergi toplamı diyen kişiye ihaleyi vermektir. Kazanan kişi genellikle 3 yıllık ödemesini peşin yapardı. İhaleyi kazanan mültezim vergi toplamak için adamları ile beraber bölgeye giderdi.

İltizam sistemi Osmanlı Devleti'nde duraklama ve gerileme döneminde sıkça kullanılan bir vergi toplama sistemi haline geldi.

İltizam alan kişilere mültezim denilirdi. Bu mültezimler günümüzde mütahitlere denk gelebilir. Bu mültezimler açık attırma usulü ile o bölgenin vergi toplama hakkını satın alırdı. Mültezim ihaleyi kazandığında devlete ödemesini yapardı. Daha sonra bölgesine gider yıl içinde halktan vergi toplar.

16 yüzyılda ticaret yollarının değişmesi, uzun süren savaşlar sonucu Osmanlı Devleti ekonomik olarak zayıflamıştı. Nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla tımar sisteminden çıkarılan topraklar iltizam sistemine aktarılıyordu.

Mültezimler devlete verdikleri parayı çıkarmak ve ayrıca kazançta sağlayabilmek için köylülere çok sıkıştırdılar. Devletin gücü zayıfladıkça, köylülere yapılan baskı daha da arttı. İltizam sistemi zamanla daha da bozulunca modern vergi toplama yöntemlerine doğru geçiş yaşandı.

MALİKANE

Osmanlı Devleti 18. yüzyıla kadar iltizam sistemi uyguluyordu. Bu sistemde tımar haricindeki toprakların gelirlerini açık attırma yoluyla mültezimlere kiralıyordu. Bu yüzyıldan sonra iltizamdan vazgeçilerek "**Malikane sistemine**" geçildi. Malikane sistemiyle mukataa topraklar, **muaccele** denen satış bedeli karşılığında, kişinin hayatı süresince kiralanıyordu.

OSMANLI DEVLETİ'NDE LAYİHALAR (RAPORLAR)

Layihâ, Osmanlı Devleti bürokrasisinde taslak veya rapor türü belgelere verilen addır. Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren devlet düzeninde açığa çıkan olumsuzlukların giderilmesi için tavsiye niteliğindeki görüş metinleridir.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç isyanlar, savaşlardaki başarısızlıklar, devlet kurumlarındaki bozulmalar gittikçe artmaktaydı. Bu olumsuzluklar devletin sürekli güç kaybettiğini göstermekteydi. Sorunların temelini inmek amacıyla Koçi Bey , Kâtip Çelebi, Ayni Ali Efendi ve diğer devlet adamlarına raporlar (risale-layihâ) hazırlatıldı.

17.YÜZYIL ISLAHATLARI VE ISLAHATÇILARI

XVII. yüzyıl islahatlarının temel amacı devlet otoritesini yeniden kurmak, iç güvenliği sağlamak, askeri yapıyı düzenlemek ve ekonomik aksaklıklara çözüm üretmektir.

III. MEHMET (1595-1603)

"Sancağa çıkma" usulünü kaldırarak oğlu I. Ahmet'i sancağa göndermiştir. Amaç merkezi otoriteyi artırmaktır.

I.AHMET (1603-1617)

Veraset anlayışını değiştirerek "ekber ve erşed" sistemini uygulamaya koymuştur. Merkezi otoriteyi artırmayı ve taht kavgalarını engellemeyi amaçlamıştır.

KUYUCU MURAT PAŞA (1603-1617)

I. Ahmet zamanında sadrazamdır. Celali isyanlarını baskı ve şiddetle bastırmış otoriteyi sağlamaya çalışmıştır.

GENÇ OSMAN (2.OSMAN) (1618–1622)

- Saray dışından evlenen ilk Osmanlı padişahadır. Bu tutumuyla saray kadınlarının yönetimdeki etkisine son vermek istemiştir.
- Şeyhülislamın fetva verme dışındaki yetkilerine son vermiştir.
- Başkenti Anadolu'da bir yere taşımaya düşünmüştür.
- Yeniçeri Ocağını kaldırmayı düşünmüş ve yeniçeriler tarafından öldürülmüştür.

IV. MURAT (1623–1640)

Bu dönemde Koçi Bey ve Katip Çelebi'ye raporlar hazırlanmıştır. Koçi Bey duraklamanın nedenlerini ve düzelmesi gereken noktaları gösteren bir rapor hazırlayıp padişaha sunmuştur. Rapora göre ıslahatlar yapan IV. Murat'ın bu tutumu sorunların kaynağına inmeyi ve köklü çözümler getirmeyi düşündüğünün göstergesidir.

IV. Murat döneminde yapılan ıslahatlar şunlardır:

- Saray kadınları ve saray ağalarının devlet işlerine karışması engellenmiştir.
- Yeniçerilerin zorbalarını ortadan kaldırmış, gereğinden fazla olan yeniçeri sayısını azaltmıştır.
- Maliyeyi düzenlemeye çalışmış, tımarları hakkıyla dağıtmaya çalışmıştır.
- Celali isyanlarını baskı ve şiddet yoluyla bastırmıştır.
- İçki ve tütün içilmesini ve gece dışarı çıkmayı yasaklamıştır. Bununla yangınları önlemeyi ve asayışı sağlamayı hedeflemiştir.

TARHUNCU AHMET PAŞA (1652-1653)

- Lüks tüketimi yasaklayıp saray masraflarını kısarak ilk kez Denk Bütçeyi hazırlamıştır.
- Hazineye borcu olan kişilerden tahsilât yapılmıştır.
- Divan üyeleri ve diğer yöneticilerinden hazineye para aktarmıştır.
- Rüşvet ve iltimasın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Uyarı: Tarhuncu Ahmet Paşa'nın bütçeyi denkleştirmek için yaptığı çalışmalar bazı kesimlerin çıkarını olumsuz etkilemiş ve bu kişiler Tarhuncu Ahmet Paşa'nın idam edilmesine sebep olmuşlardır.

Osmanlı Devletinde ilk modern bütçeyi hazırlayan kişidir.

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA (1656–1661)

Köprülü Mehmet Paşa ıslahatları başarıya ulaştırmak için bazı şartlar öne sürerek sadrazamlığı kabul etmiştir. Köprülü'nün şartları şunlardır:

- Saraya sunacağı bütün tekliflerin kabul edilmesi
- Devlet memurlarını atama ve azletmede tam yetkili olması
- İşine kimsenin karışmaması
- Kendisi hakkında şikâyet olursa önce savunmasının yapılması sonra hakkında hüküm verilmesi

Uyarı: Paşa bu şartlarla can güvenliğini sağlamayı, rahatça çalışabileceği bir ortam oluşturmayı ve güvendiği kişileri iş başına getirmeyi amaçlamıştır.

- İstanbul'da görüş ayrılığı içinde olan ulemayı farklı bölgelere tayin ederek tartışmalara son verdi.
- Hatalı gördüğü devlet adamlarını görevden uzaklaştırdı. Devlet kadrolarına işin ehli olan kişileri atadı.

- Erdel Beyi Rakoçi'nin isyanını bastırdı.
- Devletin gelir ve giderlerini dengeleyerek maliyeyi düzenledi.
- Çanakkale Boğazındaki Venedik ablukasını kaldırdı. Venediklilerin eline geçen Bozcaada ve Limni'yi geri aldı.

Köprülü Mehmet Paşanın ardından yerine oğlunun gelmesi ile Köprülüler Dönemi devam etmiştir. Bu döneme Köprülüler Dönemi denilmiştir.

KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PAŞA (1661-1676)

Köprülü Mehmet Paşa'nın oğludur. Mali ve askeri alandaki ıslahatlara ağırlık vermiştir.

- Giderleri kısararak bütçe açığını kapatmaya çalışmıştır.
- Orduyu düzenleyerek, Girit'in fethini tamamlamıştır.
- İstanbul Çemberlitaş'ta bir kütüphane kurdu muştur.

Uyarı: Bu dönemde Avusturya ve Venedik mağlup edilerek büyük kazançlar sağlayan Vasvar ve Bucaş Antlaşmaları imzalanmıştır. Bu yüzden bu döneme duraklama içinde yükseliş dönemi de denmiştir.

SONUÇ OLARAK 17. YÜZYIL ISLAHATLARININ GENEL ÖZELİKLERİ;

- 17. Yüzyıl İslahatları daha çok düşünce safhasında kalmış ve başarılı olamamıştır.
- Avrupa örnek alınmamıştır çünkü yöneticiler Osmanlı'yı dünyanın en büyük gücü olarak görmüşlerdir.
- Ağırlıklı olarak askerlik ve maliye alanında yapılan ıslahatlardır.
- Baskı ve şiddet ile otorite sağlanmaya çalışılmış fakat buda başarısız olmuştur.
- Sorun köküne inilmeyip çözüm getirilmediği için yüzeysel kalmıştır.
- Her gelen farklı ıslahatlar yaptığından süreklilik ve başarı sağlanamamıştır.
- Yapılan ıslahatlar maalesef sorunlara çözüm olamamış, duraklamayı engelleyememiş ve gerileme dönemine girilmiştir.

18.YÜZYIL ISLAHATLARI VE ISLAHATÇILARI

III. AHMET DÖNEMİ -LALE DEVRİ ISLAHATLARI- (1718-1730)

Osmanlı tarihinde 1718 Pasarofça Antlaşmasıyla başlayıp, 1730 Patrona Halil İsyanıyla sona eren döneme Lale Devri denmiştir. Dönemin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Bu dönemde diplomasi, bilim, eğitim ve sanat alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. İstanbul'da eğlence hayatı da yaygınlaşmıştır.

Bu dönemde;

- Avrupa'nın Paris, Moskova, Viyana ve Varşova gibi önemli merkezlerine ilk kez geçici elçiler gönderildi. (ilk geçici Elçilik Paris'te açıldı. İlk elçi 28 Çelebi Mehmet'tir.) Avrupa'yı tanıma ve keşfetme çalışmaları var.

Uyarı: Bu durum Avrupa'nın tanınmasını sağladı ve bu gözlemler sonunda sonraki dönemlerde yapılan ıslahatlarda Avrupa'nın etkisi görülecektir. Ayrıca Avrupa'da elçiliklerin açılması batının üstünlüğünün kabul edildiği anlamına gelir.

- İlk kez özel Türk Matbaası açıldı. (İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi tarafından)

Uyarı: Matbaada basılan ilk eser Vani Efendi tarafından yazılan Van Kulu Lügatidir.

Uyarı: Matbaa Avrupa'dan alınan ilk yeniliktir.

Uyarı: Matbaaya en çok tepkiyi hattalar göstermiş bunun üzerine dini eserlerin elde yazılmasına, tarih, coğrafya ve felsefe kitaplarının matbaada basılmasına karar verilmiştir.

- Yeniçerilerden itfaiye bölümü (tulumbacılar) oluşturuldu.
- Kumaş, Kâğıt, Çini fabrikaları açıldı.
- İlk kez çiçek aşısı uygulandı.
- Karantina uygulaması getirildi.
- Avrupa'dan alınan Barok ve Rokoko tarzı mimarı örnek alındı. En çok sivil mimari gelişti. (III. Ahmet Çeşmesi, Nuru Osmaniye Camii)
- Doğu ve Batı'nın eserlerinin tercümesini sağlamak için "Tercüme Encümenliği" kuruldu.
- Kütüphaneler açıldı.
- Minyatür en çok bu dönemde gelişti. Levni Minyatürün en önemli ustasıdır.
- Nedim bu dönemin şairidir.

Uyarı: Bu dönemde askeri alanda hiçbir yenilik yapılmamıştır.

Uyarı: Lale devri kültürel alandaki etkinliklerin ve zevk ve sefanın doruğa çıktığı dönemdir.

Bu dönem Patrona Halil İsyanı ile sona ermiştir. Patrona Halil isyanına halktan kişilerde katıldı.

İsyancılar bahçe ve köşkeri yerle bir ederken, matbaaya dokunmadılar. Bu durum halkın yeniliklere değil yöneticilerin hatalı tutumlarına tepkili olduklarını gösterir.

I. MAHMUT DÖNEMİ (1730–1754)

Bu dönemde askeri alandaki ıslahatlara önem verilmiştir.

- Batının Askeri üstünlüğü kabul edilerek Avrupa'yı tarzda alay, bölük, tabur uygulamasına geçilmiştir.

Uyarı: Batının Askeri üstünlüğü ilk kez bu dönemde kabul edilmiştir.

- Kapitülasyonlar sürekli hale getirildi. (1740) (FRANSA)
- Subay yetiştirmek amacıyla HENDESEHANE (1734) kuruldu.

Uyarı: Avrupa tarzında açılan ilk askeri okul.

- Avrupa'dan subaylar getirilerek ordu düzeltilmeye çalışıldı.
- Kont De Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa) tarafından Humbaracı Ocağı kuruldu.
- Orduda bölük, tabur, alay sistemi uygulanmaya başladı.

III. MUSTAFA DÖNEMİ (1757- 1774)

- Avrupa'dan Teknik subay getirilmeye devam edildi.
- Sürat Topçuları Ocağı kurularak başına Baron De Tott getirildi.
- Tersane ve Tophane ıslah edildi.
- Deniz subayı yetiştirmek amacıyla MÜHENDİSHANEYİ BAHRİ HÜMAYUN kuruldu. (Deniz Mühendishanesi)
- İlk kez Esham uygulamasına gidildi. (İç borçlanma)

I. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ(1774–1789)

- Ulufe alım satımı yasaklandı. Cülus bahşişi kaldırıldı.
- Sadrazamların müslüman olma şartı kaldırıldı.
- Orduya destek sağlayacak istihkam subayı yetiştirmek için İstihkam Okulu açıldı.
- Yerli malı kullanma zorunluluğu getirildi.

- Humbaracı ve Surat Topçuları ocağı ıslah edildi.

III. SELİM DÖNEMİ (1789- 1807)

Selim ıslahatlarına başlamadan önce Meşveret Meclislerini (danışma meclisi) toplayıp devlet adamlarından Lahiyalar (Rapor) almıştır.

- İlk kez devlet Matbaası (Matbaayı Amire) kuruldu.
- Askeri teknik okullarda **Fransızca** zorunlu oldu.
- Avrupa'da ilk kez daimi elçilikler açıldı. (Paris, Berlin, Viyana, Londra)
- Deniz Mühendishanesi genişletildi.
- Kara Mühendishanesi kuruldu. (MÜHENDİSHANEYİ BERRİ HÜMAYUN)
- Yeniçerilerin yanında **Nizamı Cedid** adı verilen yeni bir ordu kuruldu.
- Bu ordunun masraflarını karşılamak amacıyla **İradı Cedid** hazinesi hazırlandı.
- Yurt dışından mal alımına sınırlandırmalar getirildi.

Uyarı: Bu dönem ıslahatları Nizamı Cedid dönemi ıslahatları olarak da bilinir.

Uyarı: Çağdaşlaşma ve Batılılaşma III. Selim ile başlamıştır.

Uyarı: Osmanlı devletinde ıslahatların Planlı ve Programlı yapıldığı dönem III. Selim dönemidir.

Bu dönem 1807 yılındaki Kabakçı Mustafa İsyanı ile sona ermiş ve III. Selim öldürülmüştür.

SONUÇ OLARAK 18. YÜZYIL ISLAHATLARININ GENEL ÖZELİKLERİ;

- Duraklama devrinden farklı olarak batılılaşma başlamıştır.
- Batının teknik üstünlüğü kabul edildi.
- Bilim, Teknik ve özellikle Askeri yeniliklerden yararlanıldı.
- Dönemin ıslahatları duraklama dönemine göre daha köklü yapılmıştır.
-

Uyarı: Bu dönem ıslahatlarına en çok tepki çıkarları elden giden Yeniçeri ve Ulemadan gelmiştir.

OSMANLI İLİM VE İRFAN GELENEĞİNDE YENİLİK ARAYIŞLARI

KÂTİP ÇELEBİ

Kâtip Çelebi 1609 -1657 yılları arası yaşamış, XVIII. yüzyıl Türk bilim dünyasının pozitif ve hür düşüncüyü savunan ismidir.

Hikmet de denilen felsefeye duyduğu ilgi Kâtip Çelebi'nin ilmî kişiliğinin oluşmasında etkin rol oynamıştır. Bu nedenle akli ilimlerin gerekli olduğu konusunu ele almıştır. Gerçekleştirilmek istenen amaçlara ulaşmak için bütün ilim dallarının birer araç olduğu düşüncesini savunmuştur.

Kâtip Çelebi Osmanlı'daki durağanlığın ve Avrupa'daki bilimsel canlılığın farkına varmıştır. Kendi imkânlarıyla Batı kaynaklarını incelemeye çalışırken diğer yandan da Osmanlı bilim geleneğinin durağanlığını aşmak için çalışmalar yapmıştır. Bir bilim adamı olan Kâtip Çelebi, devlet meselelerine ait konularda görüşlerini belirtmekten çekinmemiştir.

Avrupalıların, özellikle Yunanlıların coğrafya konusundaki bilgileriyle İslam yazarlarının bilgilerini kıyaslayıp "**Cihannüma**" adlı eserini hazırlamıştır. Eserlerinin yazımında kaynak yetersizliği karşısında Latince yazılı eserleri çevirerek kullanmıştır. Müslümanları, komşuları olan Hristiyan milletlerin durumlarından haberdar etmek için Hristiyan milletlerinin hükümdarlarını ve her birinin idare tarzını yazmıştır.

EVLIYA ÇELEBİ

Evliya Çelebi 1611 -1685 yılları arasında yaşamış Türk tarihinin en önemli seyyahlarından biridir.

Evliya Çelebi, iyi bir eğitim almanın yanı sıra zamanının geçerli yabancı dilleri olan Arapça, Farsça, Rumca ve bir miktar da Latince öğrenmiştir. Evliya Çelebi hiç evlenmemiştir. Gezmeye düşkünlüğü dolayısıyla gezmek için her sebepten faydalanmış ve bütün ömrü boyunca gezmiştir. **Seyahatname** isimli eserinde "Rum, Arap, Acem, İsveç, Leh ve Çek'te 7 iklim, 18 padişahlık yerini 51 yıl boyunca gezip dolaştığını" anlatmıştır.

NAİMA EFENDİ

Naima Osmanlı Devleti'nin ilk resmî tarihçisi, vakanüvisidir.

Naima Tarihi isimli eseri, içerik itibariyle olayları kronolojik bir sıra içerisinde nakleden geleneğe sıkı sıkıya bağlıdır. Eserde bin dört yüz başlık yer almaktaydı. Olaylar uzun uzadıya anlatılırken çok yönlü değerlendirmeler yaparak kişiler ve kurumlar hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Naima Efendi, yöneticilerin ve kurumların birbirine muhalefet etmesinin kutuplaşmalara, bunun da yönetim zafiyetinin ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmiştir. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nde kurumsal, toplumsal ve ekonomik açıdan çalkantılı olayların yaşanmasına neden olmuştur.

Sistemdeki bozukluklara müdahale edebilen ve tarih bilen kişilere ihtiyaç olduğunu savunan Naima'ya göre devletlerin ve toplumların kuruluş, yaşayış, olgunluk ve yıkılış sebeplerini bilmeyen kişiler kendi devleti için de herhangi bir tedbir alamaz.

Naima, hayatı boyunca Osmanlı Devleti'ni ölümden kurtaracak büyük adamı ve adamları aradı durdu. Ona göre öncelikle bu vasıflara yönetici sınıf sahip olmalıydı. Özellikle devletin beyni olan sultan, vezir, ve müftü gibi yöneticiler eğer bu vasıflara sahip değilse diğer sınıflar bunlara bağlı olarak hastalanmış demektir. Naima'ya göre her türlü sosyal değişmeye ön ayak olan; iradeli, zeki, akıllı ve parlak bir dehaya sahip olan büyük adamların yetiştirilmesi için gerekli özen gösterilmelidir. Modern ve sosyal düşünce için yeterli olan yapılmalıdır. Bu nedenle de Naima, büyük adamı öncelikle yöneticiler arasında aramıştır.

Ona göre devlet için en zararlı şey, uzun savaşlar ve devlet adamlarının aralarındaki görüş ayrılığıdır. XVII. yüzyılın Osmanlı yöneticileri ve aydınlarını asrın gereklerine göre hareket etmeye çağıran Naima, devrin sosyal değişimleri karşısında modern düşünceye sahip biridir. Hem dinî hem de sosyal bir ıslahatçı olarak üzerinde en fazla durduğu konu liderlik konusudur. Devletin yaşama şartı siyasettir. Siyaset şerî ve akli kısımlardan oluşur. Devletin yıkılması bu siyasetin akli kısımlarının yozlaşmasındandır. Zaman devamlı değişme hâlinindedir, geçmişten örnek alıp durumu düzelterek geleceğe ışık tutulmalıdır. Olayları kadere bırakıp sonucu beklenmemelidir.

YANYALI ESAD EFENDİ

Lale Devri'nin en önemli ilim ve fikir adamlarından biridir. Eserleri, yetiştirdiği öğrenciler, yaptığı görevler ve özellikle felsefe ile mantık alanında Aristo'nun bazı eserlerini Grekçe'den Arapçaya çevirip yorumlaması ile tanındı.

Esad Efendi'ye göre insanın sahip olduğu yetenekler eğitim ve öğretimle geliştirilip disipline edilince o insan günlük hayatta, bilim ve sanatta daha başarılı olur. Bu fikri temellendirmenin ve tutarlı hâle getirmenin yolu mantık ilminden geçer.

İBRAHİM KARTLAR